

doby je bez hrdiny. Možná, že tímto hrdinou díla je někdo jiný, třebaš důstojník-vypravěč, usuzuje Sollertinskij. Autor se nevyhýbá ani svízelným otázkám, např. otázce Lermontova vztahu k Pečorinovi apod. Cenná jsou též hojná srovnání kompozice Hrdiny naší doby s kompozicí Evžena Oněgina.

K čtení třetí kapitoly *Román-poéma dvoji perspektivy (Mrtvé duše od N. V. Gogola)* přistupujeme s vědomím, že ani více než stoleté úsilí ruské a zahraniční literární vědy o určení svérázu žánru a kompozice Mrtvých duší nevedlo dosud k cíli. I dnes je to nejasná otázka. Podle Sollertinského je Gogolův román román-poéma dvoji perspektivy. První perspektivu tvoří epická složka s ostrou sociální satirou. Zobrazuje umírající Rusko v postavách ruských statkářů od Korobočky až po Čičikova. To je negativní perspektiva díla. Tvůrce Mrtvých duší však pevně věřil v slavnou budoucnost svého národa. Vyjádřil to v lyrických částech svého románu. Tyto lyrické odklony od syžetu v Mrtvých duších považuje Sollertinskij za druhou, tentokrát světlou perspektivu díla. Obě perspektivy pak prolínají celý syžet románu. Tuto svou myšlenku autor dokazuje rozborem některých částí architektiky Mrtvých duší. Je zajímavé, že právě v těchto místech má recenzovaná kniha vzrušený tón, někdy i polemický. Tak např. autor tu energicky vyvrací jinak zajímavý názor sovětské badatelky Je. Kuprejanovové, že Mrtvé duše jsou „národním utopickým eposem“.

Téměř deset stran textu věnuje Sollertinskij často diskutované otázce, proč Gogol nazval svůj román „poémou“. Soudí, že při řešení tohoto problému musíme vycházet především ze spisovatelových úvah o otázkách teorie literatury, obsažených zejména v jeho práci Učebnice slovesnosti. Sám se pak o to pokouší. Nejdříve zjišťuje, že Gogol dělil literaturu jenom na dva rody, a to na prózu a na poezii. Próza má zase podle Gogola tři rody: epos, román a „menší rody eposu“. Sollertinskij srovnává Mrtvé duše s Gogolovou definicí eposu a zjišťuje, že pro ně neplatí. Zato spisovatelova charakteristika „menších rodů eposu“ plně odpovídá žánru Mrtvých duší. Někteří badatelé prý dokonce tvrdí, že Gogol charakterizoval „menší rady eposu“ podle svého románu. Za „menší rody eposu“ považoval Gogol díla, zaujímající střední místo mezi eposem a románem. Ke konečnému označení Mrtvých duší termínem „poéma“ dospěl pak spisovatel s vydatnou pomocí Bělinského, tvrdí Sollertinskij.

Knihu doc. Je. Je. Sollertinského si přečte s užitekem každý literární historik. Netvrdím, že některé autorovy názory nemají diskusní charakter. Oceňuji však po zásluze badatelovu snahu řešit zcela osobitě, bez zbytečné úcty k zastaralým koncepcím takové otázky, jimž se jiní vyhýbají.

Jaroslav Mandát

Česko-bulharské přátelství v literatuře 19. století (Nakladatelství BAV, Sofie 1975, 205 stran)

Česko-slovensko-bulharské literární, kulturní a politické styky a vztahy mají tisíciletou tradici. Proto si po osvobození našich zemí čeští bulharisté a bulharští bohemisté kladli mimo jiné za úkol ukázat, jak tyto styky a vztahy pomáhaly ke vzájemnému poznání našich národů, jak se vytvářela novodobá tradice těchto vztahů.

Plodem vzájemné spolupráce akademických ústavů a vysokoškolských pracovišť obou zemí byl již sborník *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí* (česky a bulharsky r. 1963), obsahující vědecké studie historické, literárněvědné a jazykovědné.

Nyní vydala BAV v redakci člena kor. BAV E. Georgieva, a nedávno zesnulého (r. 1975) člena korespondenta ČSAV J. Dolanského sborník vědeckých statí nazvaný dvojjazyčně *Bálgaročeskata družba v literatura na XIX vek*. Kniha obsahuje studie pěti bulharských a čtyř českých literárních historiků.

V rozsáhlé úvodní studii pojednává Emil Georgiev o významném podílu české obrozenské slavistiky na vytvoření bulharské literární vědy. Rozebírá díla J. Dobrovského, P. J. Šafaříka, V. Hanky a F. L. Čelakovského, v nichž nachází počátky bulharské literární vědy. Zdůrazňuje, že zvláště Dobrovského knihy *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* a *Cyril und Method, der Slawen Apostel* mají klíčový význam také pro vývoj starobulharské filologie a literární vědy, stejně jako díky Šafaříkovi se bulharská literatura dostává do literární historie. Šafaříkovo studium dějin starobulharské literatury, zvláště materiály o Bulharech, jejich jazyku a písemnictví v jeho *Slovanském národopise*, a studie *Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku*, řadí Šafaříka k předním znalcům

a k průkopníkům bulharské literární historie. Václav Hanka přispěl ke vzniku bulharské literární vědy tím, že publikoval v ČČM (r. 1847) dopis ruského slavisty I. I. Srezněvského, v němž jeho autor podává přehled bulharských knih vydaných hlavně v šestiletí 1840 až 1846. Srezněvskij získal údaje o „bulharských novinkách“ od „oděského Bulhara“ D. Muteva.

Činnost F. L. Čelakovského v oblasti folkloristiky přispěla zase k tomu, že se bulharská lidová slovesná tvorba zařazuje mezi básnickou tvorbu ostatních slovanských národů. Čelakovský jako literární historik přispěl k poznání a periodizaci (samozřejmě na základě tehdejších skromných poznatků, údajů a pramenů) hlavně nejstaršího období bulharské literatury svými *Čteními o počátcích vzdělanosti a literatury národův slovanských* na vratislavské a pražské universitě; tato čtení pak vyšla knižně.

Emil Georgiev dokládá ve své studii, že první bibliografie bulharské literatury vznikly v Čechách nebo že k jejich vzniku vyšel impuls od nás. První bulharský literární bibliograf Ivan Šopov sestavil svůj Soupis bulharských knih, které vyšly v první polovině devatenáctého století, právě v Praze za přímé a vydatné pomoci Šafaříkovy. Šopovův Soupis vysoce hodnotil později v úvodu ke svému Knihopisu novobulharského písemnictví (r. 1872) Konstantin Jireček. Jirečkův úvod se stal součástí tehdejší bulharské literární vědy, neboť v něm jeho autor podal přehled bulharské literatury, pokusil se o výklad počátků novobulharského písemnictví a přinesl některé další údaje o pramenech k bulharské literární historii.

Slovanství českého lidu a rozvoj slavistiky v období národního obrození otevřely cestu do Čech, do českých středních a vysokých škol mnoha Bulharům. K nejvýznamnějším popularizátorům bulharské literatury a kultury vůbec patří Vasil D. Stojanov, který prožil v Praze celé jedno desetiletí. Jeho studie o novobulharské literatuře a jednotlivých bulharských literárních osobnostech, uveřejněné v šedesátých letech 19. století v českém tisku, patří k nejrannějším příspěvkům rodící se bulharské literární historie. Stojanovovy práce obsahovaly charakteristiky a bibliografické údaje téměř o všech tehdejších bulharských literárních tvůrcích; svědčí o tom, že Stojanov pozorně sledoval tehdejší bulharský literární život.

Liljana Minkovová na základě dopisů tří bulharských obrozených pracovníků Ivana Šopova, Sávy Filaretova a Marina Drinova, kteří studovali v Moskvě a navštívili nebo delší čas pobývali v Praze, svému ruskému učiteli O. M. Bodjanskému, sleduje jejich vztah k Čechám a české literatuře, kultuře a vůbec ke společensko-politickému a hospodářskému životu. Pobyt bulharských obrozených v Praze byl spjat s jejich zájmem o výsledky slavistiky, o díla Čelakovského, Šafaříkova, Palackého, Hanky a jiných českých vědeckých osobností té doby. Význam dopisů bulharských obrozených ruskému slavistovi spočívá v tom, že jej zevrubně informovali o Čechách, že posílali do Ruska vědecké spisy českých historiků apod. Stať L. Minkovové zajímavě rozšiřuje naše znalosti o česko-bulharských stycích a doplňuje tak dějiny vzájemných vztahů našich národů.

Také Sonja Baevová vychází ve své stati, v níž sleduje vztah zakladatele novodobé bulharské literatury Petka R. Slavejkova k dílu P. J. Šafaříka, z některých dosud neznámých archívních pramenů. Upřesňuje některé dosavadní metodologické postuláty a přináší nejen nový fakt o vzájemných literárních vztazích v době národního obrození. Na základě typologicko-srovnávací analýzy života a činnosti P. J. Šafaříka a P. R. Slavejkova ukazuje autorka na jejich společné zájmy, na příbuznou činnost a vědecké i literární zaměření.

Petko Slavejkov se seznámil se základními Šafaříkovými pracemi nedlouho po jejich vydání v bulharských, ruských nebo srbských překladech. Byl nadšen výsledky tehdejší české slavistické vědy. V padesátých letech 19. století rozhodl se pod vlivem Šafaříkových děl napsat několik poem s historickovlasteneckou tematikou. Tak, jak chápal Šafařík těsnou souvislost mezi potřebami Slovanů a jejich vírou v národní obrození, tak Slavejkov usiloval o to, aby jeho básnická díla pomáhala historickým potřebám doby. Tím rozvíjel myšlenky Šafaříkových děl. Šafaříkův demokratismus přechází i do uměleckých děl Slavejkových. Impuls, který dostává mladý Slavejkov od Šafaříka a jeho následovníků ke sběru lidových písní, provází jej po celý život.

Také Slavejkovovy historické články sehrály svou úlohu při popularizaci Šafaříkova díla v Bulharsku, zvláště těch prací, v nichž se přímo hovoří o Bulharsku a jeho dějinách. Petko Slavejkov se tak stává jedním z těch bulharských tvůrců, kteří správně pochopili a tvůrčím způsobem rozvíjeli myšlenky P. J. Šafaříka v jiném společenskopolitickém a kulturním prostředí.

Mladý bulharský bohemista Ivan Pavlo v velmi zasvěceně a dokumentovaně doložil pronikání tvorby prvních českých realistů do Bulharska v průběhu téměř jednoho sta let. Stopuje recepci Tylových písní *Kde domov můj* i Hálkovy poezie ještě před osvobozením Bulharska r. 1878. Po osvobození pronikají k Bulharům v osmdesátých letech povídky Svatopluka Čecha a objevují se první překlady básní Jana Nerudy, které ovlivnily jak tvorbu Vazovovu, tak práce P. R. Slavejkova. Popularita díla Sv. Čecha a J. Nerudy brzy rostla a s překlady jejich povídek se stále častěji setkáváme v posledních desetiletích minulého století v bulharském periodickém tisku. Z Pavlovy studie se dovidáme, že v roce 1905 objevuje se v bulharském tisku první stať o Aloisu Jiráskovi spolu s překlady dvou jeho povídek: *Koncem minulého století* vyšly v Bulharsku překlady povídek Ferdinanda Sulce a Václava Kosmáka i první učebnice slovanských literatur (r. 1896), v níž je stručná charakteristika K. H. Máchy a zmínky o B. Němcové, V. Hálkovi a J. Nerudovi. V desátých letech 20. století byla v Bulharsku napsána také první přehledná stať o české literatuře.

Překlady z děl českých realistů sehrály svou pozitivní úlohu při formování čtenářského vkusu v Bulharsku. V období mezi dvěma světovými válkami je v Bulharsku překládáno nejvíce dílo Nerudovo, zvláště jeho *Arabesky*, *Malostranské povídky* aj., v časopise *Predel* (r. 1935) objevuje se stať A. Nováka o J. Nerudovi, přeložená z ruštiny, zatímco zájem o Sv. Čecha upadá. Bulharský realistický tisk přináší články o českých realistech (K. Světlé, K. V. Raisovi, Ignátu Hermannovi aj.), spolu s překlady z jejich díla. Díky básničce Ljubě Kasárovové, která u nás studovala, pronikají do Bulharska v období meziválečném informace o životě a díle B. Němcové, E. Krásnohorské a K. Světlé.

V období posledního třicetiletí dostává se česká literatura do Bulharska plánovitě a systematicky. Přitom se zájem opět soustřeďuje na české realisty. Bezprostředně po válce sestavil antologii české prózy prof. Emil Georgiev (r. 1946), v níž jsou zastoupeni vedle Máchy, Němcové, Háška, Nerudy, Světlé, Čecha a Jiráska také G. Pflieger-Moravský a Z. Winter. Popularita díla B. Němcové nebyvale vzrostla v prvních poválečných letech, kdy vycházejí překlady *Babičky*, *V zámku a podzámčí*, *Zlatá kniha pohádek* aj., stejně jako díla Jiráskova.

Literárně kritické dědictví a estetické pozice Peňča Slavejkova a Jaroslava Vrchlického nazvala svůj příspěvek Christina Balabanová, v němž typologicky zkoumá úsilí obou analogických jevů o sepětí vnitřního, domácího literárního vývoje s vývojem evropským.

Ve sborníku *Česko-bulharské přátelství v literatuře XIX. století* jsou zastoupeni také čtyři významní čeští bulharisté a slavisté. Věnceslava Bechýňová, autorka mnoha zasvěcených i materiálů bohatých studií a monografií o české bulharistice a česko-bulharských vztazích v minulém století, přináší ve své stati nové poznatky o pronikání bulharské lidové slovesnosti (do níž v té době byla pojímána též oblast makedonská) do Čech v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. Podrobně rozebírá překlady lidových písní, které nebyly dílem slavistů nebo věhlasných spisovatelů, nýbrž především českých studentů, kteří se přátelili s bulharskými kolegy z ilegálního kroužku *Pobratim* v Praze. Právem řadí k nejvýznamnějším plodům této česko-bulharské spolupráce překlady bulharských a makedonských lidových písní tehdy mladého slavisty Jana Gebauera ze sbírky bratří Miladinovových, které překládal za pomoci Vasilu D. Stojanova a P. Stefanova.

Bulharská a makedonská lidová slovesná tvorba měly v sedmdesátých letech v osobě Josefa Holečka svého nejvášnivějšího a nejlepšího překladatele. Lásky k junácké a hajdučké lidové písni doprovázela Holečka po celý život. Zvláštní místo ve své stati věnuje Bechýňová lidové písni *Stojan a patrik*, která byla nejvíce překládána a patřila u nás v šedesátých a sedmdesátých letech k nejpobulárnějším makedonským lidovým písním. Autorka sleduje důvody její popularity i genezi pronikání myšlenek v ní obsažených: ukázat na dvojí ujařmení bulharského a makedonského lidu v té době — jednak tureckým panstvím, jednak řeckým duchovenstvem.

Julius Dolanský pojednal o sympatiích českého lidu k jižním Slovanům v druhé polovině 19. století, zvláště podrobně analyzoval obraz Bulharska, jak se odrazil na stránkách Slovanského sborníku (1881—1887), vydávaného spisovatelem Edvardem Jelínkem. Dolanský s jemu vlastní důsledností sleduje a hodnotí otěšivé informace o počtu Bulharů, o české účasti při rozvoji svobodného bulharského školství, stati z oblasti folkloristiky a národopisu, historie, jazyka a dějin literatury. Třebaže z velké části najdeme materiály

ze Slovanského sborníku již zpracované v knize Zdeňka Urbana (*Z dějin česko-bulharských kulturních styků*, Praha 1957), je Dolanského stať v mnoha směrech přínosná.

Zájem české veřejnosti o osobnost a dílo revolučního básníka Christa Boteva v Čechách v průběhu téměř půl století (1871—1918) sleduje ve své stati Zdeněk Urban, který osobnosti Boteva a problematice pronikání jeho díla k nám věnoval již dříve několik studií i samostatnou monografii. Zde však navazuje na dosavadní výsledky bádání a pokouší se o komplexnější pohled. Zdůrazňuje význam vzpomínek bulharofila J. J. Toužimského z roku 1876, kriticky rozebírá české stati o Botevovi, které vznikly v uvedené době (J. A. Voráček, J. J. Toužimský, J. Karásek a hlavně pak J. Páta a Zd. Broman) a zasazuje je do souvislosti s úsilím bulharské literární kritiky o pravdivé osvětlení významu Botevova básnického i publicistického díla. Urban ukazuje, že vlastně teprve Zdeněk Broman (skutečným jménem František Tichý) byl první, kdo zdůraznil význam Boteva myslitele a upozornil na jeho vztah k vědeckému socialismu v jeho publicistice.

Stejnou pozornost věnuje ve své studii Zd. Urban právem překladům z Botevovy poezie a jejich recepci u nás, přičemž připomíná, že i v tom svém dlouholetým překladatelským úsilím učinil mnoho Zd. Broman, který v roce 1913 vydal Botevovy básně také knižně.

Bulharistka Danuše Hronková stopuje zájem o dílo bulharského klasika Ivana Vazova a jeho pronikání k nám od sedmdesátých let minulého století do období mezi dvěma světovými válkami. (O Vazovově vztahu k Čechám a k české kultuře napsal zasvěcenou studii Zd. Urban ve sborníku *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*, 1963). Autorka konstatuje, že Vazovovo dílo k nám v osmdesátých a devadesátých letech minulého století pronikalo proto, že odpovídalo „požadavkům směru národního“ a protože bylo svým duchem blízké tvorbě Sv. Čecha. Od prvních překladů z Vazovovy poezie (r. 1878) vyšlo v průběhu více nežli čtyřiceti let v českém periodickém tisku 130 překladů a jedenáct knižních vydání, mezi nimi jeho hlavní románová díla *Pod jářmem*, *Nová země* a *Carevna z Kazaluru*. Zájem o Vazova a jeho dílo spadá tedy především do období před I. světovou válkou. Vlastenecký duch Vazovovy tvorby odpovídal požadavkům české „národní školy“. Jako první začal k nám uvádět Vazovovu básnickou tvorbu J. A. Voráček, který je také autorem první české stati o básníkově. Na něj pak navazoval Vladislav Šak a další.

Vazovova próza, jak dokládá D. Hronková, proniká k nám teprve počátkem devadesátých let, kdy Josef Koněřza vydal v brněnské lidové knižnici *Besedy slovanské Vazovovy novely Nemilí-nedrazí a Gorolomov* (r. 1893). Hodnota studie D. Hronkové spočívá také v tom, že ukázala, jak recepce Vazovova díla měla pomáhat politickým poměrům u nás v té době. Vazov byl u nás přijímán jako kritik společnosti, jako vysoce tendenční a časový autor. V uvádění Vazovovy prózy k nám v posledním desetiletí patří bezesporu primát moravskému rodákovi Josefu Koněřzovi. Po Šakově překladu dvoudílného románu *Carevna z Kazaluru* (r. 1905, r. 1906) pak příliv Vazovova díla k nám postupně ustával.

Období mezi dvěma světovými válkami bylo sice nepříliš bohaté na překlady z Vazova, přineslo však první vědecké zhodnocení jeho díla v pracích J. Páty, J. Máchala, F. Wollmana a I. Pogorelova.

Teprve nové společensko-politické a kulturní poměry v naší osvobozené vlasti vyvolaly nový zájem o Vazovovo básnické a prozaické dílo. Bylo třeba znovu „objevit“ a uvést k nám dílo tohoto klasika bulharské literatury v nových moderních překladech.

Sborník *Česko-bulharské přátelství v literatuře 19. století* přináší mnoho cenného materiálu, nové prohloubené pohledy i sondy do problematiky, která doprovázela styky a vztahy obou našich národů. Škoda, že redaktoři nepřipojili stručný úvod, v němž by vysvětlili jeho záměr a určili jeho návaznost na předcházející sborník o československo-bulharských styčích i to, že sborník pojednává nejen o problematice 19. století, jak by mohl titul mýlit. Citelným nedostatkem sborníku je, že v něm chybí jmenný rejstřík. To jsou však výtky, které nijak nemohou a nehodlají snižovat jeho vědecký význam, jaký má pro českou a bulharskou literární historii.

Ivan Doroský